

Prof. dr hab. Stefan M. Kwiatkowski

Warszawa, 15 lipca 2025 r.

Akademia Pedagogiki Specjalnej

im. Marii Grzegorzewskiej

Instytut Pedagogiki

Wydział Nauk Społecznych
Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej
w Warszawie
DZIEKANAT WYDZIAŁU NAUK SPOŁECZNYCH

wpłynęło dnia 2025-07-20 podpis 

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Aleksandry Kujawskiej

Kapitał społeczny szkoły realnej. Analiza indywidualnej i społecznej przestrzeni doświadczenia i rozwijania postaw prospołecznych nauczycieli

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Renaty Nowakowskiej-Siuty

Problematyka podjęta w przedstawionej do recenzji rozprawie doktorskiej jest niezwykle istotna z punktu widzenia szkoły jako miejsca kształtowania i rozwoju kapitału społecznego uczniów i nauczycieli. Doktorantka skupiła się na analizie fenomenu kapitału społecznego w szkole realnej oraz na opisie i wyjaśnieniu roli nauczycieli w szkołach tego typu. Już w tym miejscu chciałbym zwrócić uwagę na fakt, że jest problematyka oryginalna, o dużym znaczeniu teoretycznym i praktycznym.

W strukturze swojej rozprawy Doktorantka wyróżniła 5 następujących rozdziałów:

1. Rozwój szkoły – ujęcie historyczne, analiza treści oferowanych przez szkołę na przestrzeni wieków
2. Początki szkół realnych
3. Kapitał społeczny – podstawy teoretyczne
4. Metodologia badań własnych
5. Analiza wyników badań

Strukturę tę uzupełniają: *Wprowadzenie do problematyki rozprawy*, *Zakończenie*, *Bibliografia* oraz *Aneks*. Jest to struktura charakterystyczna dla rozpraw teoretyczno-empirycznych.

We wprowadzeniu do problematyki rozprawy znajdujemy uzasadnienie wyboru tematu rozprawy, informacje o zastosowanym podejściu metodologicznym i procedurze badań, a także o inspiracjach natury teoretycznej.

W rozdziale 1 Doktorantka analizuje szkołę z punktu widzenia instytucji, organizacji i systemu społecznego – z uwzględnieniem interakcji występujących między tymi ujęciami. Są to analizy bardzo wnikliwe, odwołujące się do definicji pedagogicznych i socjologicznych, wzbogacone podejściem charakterystycznym dla nauk o zarządzaniu. W ramach podrozdziału „Początki szkoły: Chiny, Indie, Egipt” Doktorantka przedstawiła w sposób niezwykle syntetyczny (wydaje się, że zbyt syntetyczny) funkcje szkół w tych krajach. Następnie przeszła do charakterystyki myśli wychowawczej w starożytnej Grecji i w starożytnym Rzymie. Tym razem są rozważania pogłębione, odwołujące się do myśli starożytnych klasyków (Sokratesa, Platona, Arystotelesa i Plutarcha, a także Katona Starszego, Cyserona, Seneki i Kwintyliana), przywoływanych w kontekście prac polskich historyków wychowania - Łukasza Kurdybachy, Stanisława Kota, Stefana Wołoszyna i Czesława Kupisiewicza. Istotny dla zrozumienia przemian zachodzących w postrzeganiu szkoły na przestrzeni wieków jest końcowy fragment rozdziału dotyczący celów i koncepcji funkcjonowania szkoły w wiekach średnich, a także idei szkoły humanistycznej.

Historyczny rozwój szkoły rozpatrywany w rozdziale 1 stanowi właściwe tło do scharakteryzowania szkół realnych w rozdziale 2. Wprawdzie tytuł tego rozdziału zapowiada opis początków szkół realnych, ale jego treść dotyczy także współczesności. Doktorantka wychodząc od myśli twórców reformacji, przechodzi do charakterystyki pierwszych szkół realnych. Przytacza główne założenia tego typu szkół – indywidualne podejście do ucznia, przygotowanie do zawodu (dzięki różnorodnym zajęciom praktycznym), samodzielność w rozwiązywaniu problemów. Słusznie przy tym zauważa, że są konstytutywne cechy *pedagogiki pracy*, chociaż nie rozwija tego wątku w kontekście teorii tej ważnej subdyscypliny

pedagogicznej. Duże walory poznawcze mają analizy rozwoju szkół realnych na ziemiach polskich – od drugiej połowy XVIII wieku do czasów współczesnych. Doktorantka zwraca uwagę na gospodarcze znaczenie szkół realnych, na ich programy ukierunkowane na kształtowanie umiejętności praktycznych, przydatnych w przemyśle i w usługach. Szczegółowo analizuje koncepcje szkół realnych powstałych w Polsce w ostatnich kilkunastu latach. Szkoda, że nie porównuje ich z koncepcjami nowoczesnych szkół zawodowych – szkół branżowych i techników, a także powstających w ostatnich latach branżowych centrów umiejętności. Cele ich funkcjonowania są bowiem w dużej mierze zbieżne założeniami współczesnych szkół realnych – łączenie teorii z praktyką, kształtowanie kompetencji niezbędnych z punktu widzenia pracodawców (praca w grupie), radzenie sobie w sytuacjach zmian technologicznych i organizacyjnych.

Tytułowy kapitał społeczny jest przedmiotem rozważań zawartych w rozdziale 3. Doktorantka Definiuje to pojęcie i wskazuje na jego rozumienie w wśród pedagogów, ekonomistów, socjologów i psychologów. W sposób wyczerpujący analizuje dyskurs naukowy toczący się wokół pojęcia kapitału społecznego, odwołuje się do prac wybitnych socjologów i przedstawia teoretyczne źródła, które stanowią podstawę dysertacji. Bardzo szczegółowo analizuje prace twórców teorii kapitału społecznego (Hanifan, Bourdieu, Coleman, Putnam, a także Fukuyama) i opatruje je komentarzami ukazującymi zastosowania tej (tych) teorii w obszarze edukacji, Relacjonuje również pojawiające się spory wokół kapitału społecznego, w których zwracana jest uwaga na nieostrość tego pojęcia, płynność koncepcji i sprawiające problemy definicyjne przenikanie między dyscyplinami naukowymi oraz na trudności natury pomiarowej. W rozważaniach Doktorantki nie zabrakło ogólnego opisu stanu dotychczasowych badań z zakresu kapitału społecznego uwzględniających obszar edukacji w Polsce. Zabrakło natomiast porównań z badaniami (i ich wynikami) prowadzonymi w innych krajach.

Mocną stroną rozprawy doktorskiej Pani mgr Aleksandry Kujawskiej jest część metodologiczna – rozdział 4. Doktorantka zaprezentowała się w nim jako osoba niezwykle kompetentna i refleksyjna. W umiejętny sposób przedstawiła swoje opinie o pracy szkół społecznych oraz doświadczenia

zdołane podczas współtworzenia Saskiej Szkoły Realnej. To właśnie tam narodziła się myśl o potrzebie badań na temat roli nauczyciela w budowaniu kapitału społecznego szkoły. Można zatem stwierdzić, że obserwacja szkół realnych była impulsem do głębszego zainteresowania się nauczycielem pracującym w szkołach tego typu. Jest to godny zauważenia początek drogi badawczej. Chciałbym podkreślić, że Doktorantka bardzo świadomie wybrała, jako strategię badawczą, badania jakościowe oraz właściwie je opisała na podstawie dobrze dobranej literatury metodologicznej. Zastosowane metody – wywiad częściowo ustrukturyzowany z elementami wywiadu otwartego, dzienniczek biograficzny i analiza dokumentów szkolnych – spełniają warunek triangulacji. Sformułowane pytania badawcze dobrze oddają intencje badawcze Doktorantki. Uważam, że przyjęte w badaniach procedury zostały właściwie uzasadnione i klarownie opisane – tworzą logiczną całość. Nie budzi zastrzeżeń dobór grupy badawczej oraz organizacja badań. Analiza przyjętych założeń metodologicznych upoważnia do uznania Doktorantki za badaczkę o wysokiej świadomości metodologicznej.

Analizie wyników badań poświęcony jest rozdział 5. Doktorantka w pierwszej kolejności przedstawiła etapy prowadzonych przez siebie analiz materiału badawczego. Tworzą one logicznie uzasadniony cykl: od zapoznania się z danymi do opracowania raportu z badań. W ramach tego cyklu skoncentrowała uwagę na zaufaniu, relacjach i normach, a następnie przeszła do opisu analizy dokumentów szkolnych. Poszczególne dokumenty zostały przez Doktorantkę szczegółowo scharakteryzowane w kontekście wartości, zasad współistnienia oraz przyjętych norm. Równie szczegółowo odniosła się do analizy zapisów w dzienniczkach biograficznych, z uwzględnieniem zasad pracy ustalanych w szkole, synergii postaw nauczyciela i ucznia oraz aktywności nauczyciela w zakresie tworzenia klimatu wychowawczego szkoły. Następnie dokonała analizy tematycznej wywiadów – w kategoriach zaufania i zaangażowania, budowania relacji społecznych, przestrzegania norm i wartości oraz postaw prospołecznych. Sposób przeprowadzenia analizy wyników wskazuje na bardzo wysokie kompetencje merytoryczne Doktorantki, praktyczną znajomość funkcjonowania szkoły i jej otoczenia społecznego. Można także zauważyć

liczne nawiązania do treści rozdziałów teoretycznych (1 i 3), co wpływa na spójność rozprawy.

W rezultacie badań powstał wielowymiarowy portret nauczyciela szkoły realnej, którą można określić mianem szkoły alternatywnej wobec tradycyjnych szkół.

Konkluzja: uważam, że mimo kilku uwag i sugestii, które nie mają wpływu na ostateczną, bardzo pozytywną, ocenę recenzowanej rozprawy doktorskiej, spełnia ona wymagania ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” (Dz.U. z 30 sierpnia 2018 r. poz. 1668, art. 187). Wnoszę zatem o dopuszczenie jej Autorki – Pani mgr Aleksandry Kujawskiej – do kolejnych etapów procedury doktoryzowania.

